

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ «СПАДКОЄМНІСТЬ ПОКОЛІНЬ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА»

- 1) Поняття покоління. Взаємозв'язок, відмінності і суперечності поколінь.
- 2) Класові, соціально-політичні, культурні та соціально-психологічні особливості поколінь.
- 3) Наступність поколінь як спосіб передачі культури.
- 4) Теорія конфлікту поколінь і її соціальний зміст.

Історія суспільства нерозривно пов'язана із спадкоємністю поколінь. Соціальний прогрес обумовлений історичною закономірністю постійного відтворення форм суспільного життя, передачею від покоління до покоління матеріально-економічних, політичних і культурних надбань і цінностей. Історія як послідовна зміна етапів втілюється в поколіннях людей, накладає відбиток на їхнє духовне обличчя, життєвий досвід, спосіб мислення і спосіб життя. Кожне покоління «встає на плечах» попереднього, формується ним, засвоює досягнутий рівень розвитку і на цій основі стає ініціатором перетворень, що сприяє просуванню суспільства вперед. Ці дві сторони взаємозв'язку поколінь - освоєння спадщини і новаторство - складають основу історичної спадкоємності.

Однак в реальній дійсності прояви цього закону можуть відбуватися по-різному. У різні історичні епохи змінювалися обсяг культурної спадщини, способи і інтенсивність її передачі наступним поколінням, засоби охорони пам'яток культури. Етапи революційних змін, «бурі і натиску» змінювалися на періоди застою, виникали «провали і западини» в культурній спадкоємності поколінь. В історичному досвіді минулих поколінь були не тільки досягнення, але й помилки, не тільки прогресивні починання, а й реакційна діяльність. Це зобов'язує строго науково підходити до процесу спадкоємності, розрізняти соціальний зміст минулого, вміти гідно оцінювати явища історії. Не меншу небезпеку становить як бездумне вихвалання будь-якого минулого, так і нігілістичне заперечення значення історії, прагнення жити тільки сьогоднішнім, зневага до історичних подій, пам'ятників культури.

У сучасних умовах особливого значення набуває відновлення історії суспільства і культури в усьому обсязі, виявлення і дослідження «білих плям», висвітлення історичних подій, біографій видатних діячів науки, мистецтва, політики тощо.

«Вся історія розвитку людської культури є історією не тільки створення нових, а й виявлення старих культурних цінностей. І цей розвиток розуміння інших культур зливається з історією гуманізму». Чим вище освіченість і духовна вихованість людини, тим більш широкий діапазон його інтересів, тим глибше прагнення проникнути в таємниці культурної спадщини народів. І навпаки, бідність духовного світу, примітивність запитів, обмеженість інтересів найчастіше супроводжується неповагою до історії, бажанням стерти пам'ять про минуле, як про «занадто старе». Згадаймо О.С. Пушкіна, який писав, що тільки дикість, підлість і неучтво не поважають минулого, плазуючи перед одним теперішнім. Радянський письменник Ч. Айтматов у романі «І довше століття триває день ...» зобразив образ «манкурта» - людини позбавленої пам'яті, поваги до батьків, аморальної і жорстокої. Культура своїм корінням сягає в минуле, освоєння її досягнень є стартовим майданчиком для духовного розвитку поколінь.

Ось чому ми сьогодні настільки бездуховні. Перервався зв'язок часів. Інтелігенція в будь-якому суспільстві - найтонша плівка, але саме вона охороняє суспільство від бездуховності, деградації, акумулює в собі досягнення людської культури, людського розуму, знищивши справжню інтелігенцію, наша країна прийшла до того, що ми сьогодні маємо. Як відновити спадкоємність поколінь в щирому розумінні цього поняття як процесу передачі цінностей культури, досвіду і навичок від одного покоління до іншого, що створює безперервність творчої діяльності людини. Кожне покоління має використовувати накопичений досвід і рухається далі, до створення нового. Відповісти на це питання нам з вами доведеться і з точки зору наукової соціології, і з точки зору чисто людської. Ми всі учасники цього процесу.

Отже, історична спадкоємність сприяє передачі цінностей культури, досвіду і навичок від одного покоління до іншого і тим самим створює безперервність творчої діяльності людини. Кожне покоління використовує накопичений досвід і рухається далі, до створення нового.

У соціології молоді поняття покоління є одним з найважливіших. Воно має ряд значень і не тотожне поняттю «молодь». Покоління втрачає свою молодість, але не втрачає тих соціальних рис, які визначили в ньому комплекс найбільш стійких властивостей і якостей, пов'язаних з певним періодом історії, в якому сформувалося покоління. Можна вказати на п'ять значень покоління:

1) демографічне покоління (когорта) позначає сукупність однолітків, що народилися приблизно в однаковий час і утворюють вікової шар населення.

(Саме в такому розумінні використовується термін «покоління» демографами);

2) антропологічне покоління (генеалогічне), або генерація, вказує на ступінь походження від загального прашура (батьки, діти, онуки). (Антропологія);

3) історичне покоління - відрізок часу, рівний інтервалу між народженням батьків і народженням їхніх дітей. Статистично цей часовий проміжок дорівнює 20-25 років і означає, що одночасно живуть в суспільстві 4 або навіть 5 поколінь. Це залежить від тенденції омолодження сім'ї, збільшення середньої тривалості життя. (Ще 15 років тому соціологи визначали покоління статистично рівним 30 рокам);

4) символічне покоління - означає спільність сучасників, життя яких нерозривно пов'язане з важливими історичними подіями. У цьому значенні ми говоримо про «покоління Жовтня», «покоління Великої Вітчизняної війни», «покоління 60-десятників», «покоління 80-х років», «покоління перебудови» тощо. У цьому понятті підкреслюється спільність переживань, життєвого досвіду, участі в історичних подіях, а також збіг способу життя, смаків і уподобань;

5) хронологічне покоління - період часу, протягом якого живе і активно діє дане покоління. Воно залежить від історичних умов, тривалості життя людей. Несприятливі умови - війна, епідемії і хвороби, репресії можуть штучно переривати життя покоління, і тоді виникає «зникла генерація», яка не зуміла повністю реалізувати закладені в ній можливості, але залишила яскравий слід в історії.

У соціології молоді, а також в історії етнографії, демографії, психології широко використовується метод когортного аналізу. Він дає можливість вивчити вікову стратифікацію суспільства, наступність поколінь у передачі культури, динаміку змін за різними соціальними ознаками. Покоління - об'єктивно складена соціально-демографічна спільнота людей, яка характеризується загальними умовами соціалізації і виховання, віковими та соціально-психологічними особливостями, типовими формами діяльності, рівнем свідомості та культури.

Оскільки в суспільстві одночасно живе і діє кілька поколінь, то особлива проблема полягає в характері їхніх взаємовідносин. Кожне з поколінь має свої особливості, неповторний життєвий досвід, специфіку ціннісних орієнтацій. Між поколіннями можуть виникнути різні відносини: Взаєморозуміння і єдність у головних позиціях; істотні відмінності в поглядах на ті чи інші явища життя, смаки та інтереси, неприйняття поколінь, розрив у взаєморозумінні і конфлікт, що переходить в боротьбу.

Але навіть при взаєморозумінні як найбільш сприятливій формі відносин між поколіннями кожне з них, зберігаючи риси наступності в головному, відрізняються одне від одного життєвим досвідом, ступенем участі в подіях, характером трудової діяльності, рівнем освіти, цінностями культури, уподобаннями в проведенні дозвілля.

Зазвичай в соціології молоді взаємини між поколіннями можна простежити за наступними критеріями:

1) економічний - характеризує загальне та особливе у ставленні до праці, професійної діяльності, рівня зайнятості в різних сферах трудової діяльності. Перехід до ринкових відносин вимагає від поколінь вироблення нового типу економічного мислення, зміни ролі працівника в системі виробництва, розвитку підприємницьких відносин;

2) політичний аспект показує взаємозв'язок поколінь за рівнем світогляду, політичної культури, ідейної переконаності. Поряд з цим розширення демократії, гласності, збільшення ролі самоврядування визначають новизну політичного досвіду сучасників;

3) культурний - визначає спільність і спадкоємність духовної культури, ставлення до культурної спадщини, багатства світової та вітчизняної культури. Нове покоління в сфері культури має більш високий рівень освіти, різниться в ставленні до мистецтва, в переважанні популярних жанрів музики, в формах проведення дозвілля;

4) побутовий аспект відображає різні життєві умови поколінь, збільшення числа окремих квартир на відміну від комунальних, насичення побуту предметами комфорту, матеріальна залежність від батьків;

5) соціально-психологічний - показує відношення між поколіннями в процесі спілкування в сімейних відносинах.

Ці аспекти виділені досить умовно, бо в житті вони переплетені і опосередковані, знаходяться в тісному зв'язку і взаємозалежності. Але кожен з них показує ступінь відмінностей між поколіннями, нові умови їхнього формування і розвитку. В одних сферах зіткнення можуть бути більш гострими, в інших - згладженими. В економічній, політичній сферах у поколінь більше спільних завдань, більше можливостей для взаємодії, засоби досягнення поставлених цілей більш подібні. У галузі культури відмінності сьогодні набувають драматичний характер, ускладнюються взаємними звинуваченнями, виникає загроза конфлікту. Саме тому в стосунках між поколіннями особливого значення набувають такі якості, як терпимість, переконання замість заборони, прагнення до діалогу і взаєморозуміння (з боку молоді в тому числі).

Багато взаємних претензій пред'являється в соціально-психологічних відносинах, у відносинах між батьками і дітьми.

Сім'я стає тією сферою, де покоління співпрацюють і співіснують особливо тісно. І тут можуть виникнути розлади, конфлікти, конфлікти у колективах, організаціях тощо. Правомірно вважати конфлікт поколінь неминучим, фатальним.

Врегулюванню конфліктів сприяє не лише покращення добробуту, а й підвищення загальної культури, доброзичливості один до одного, повага до гідності особи, довіра і взаєморозуміння. У соціології, публіцистиці, літературі та кінематографії отримала широке поширення теорія конфлікту поколінь як неминучого, біологічно обумовленого протесту молодшого покоління проти консерватизму «батьків». Для підтвердження цієї теорії використовуються історичні приклади терористичних актів, що свідчать про повторюваність і нездоланність зіткнення поколінь. Для більшої переконливості - закликають згадати сварки, розбіжності у власній родині. Бунтарства і бунтівний характер молодих, схильність до вибуху енергії, експансивність, розглядаються як прояв неминучості напружень між поколіннями.

Серед прихильників теорії конфлікту поколінь можна назвати З. Фрейда, К. Кеністона, Дж. Кеннана. У психоаналізі З. Фрейда була обґрунтована концепція Едіпового комплексу як вродженого механізму протесту, який проявляється у відносинах між поколіннями. Ця концепція не підтверджена будь-якими історичними або етнографічними даними і навіть серед західних теоретиків не завжди знаходить підтримку. Зі спростуваннями її виступили Ф. Боас, Р. Бенедикт, М. Мід, Р. Лінтон, К. Клакхон. Проте вона широко використовується для пояснення соціальних конфліктів. Відомий дослідник психології дитинства та юнацтва шведський соціолог Е. Еріксон застосовує методи психоаналізу для вивчення різних форм поведінки, що відхиляється. В їхній основі, вважає Е. Еріксон, лежать різні типи страху або «фобії», які виникли в результаті пригнічених дорослими дитячих ваблень і опинилися на деякий час скинутими в «трюм підсвідомості». Але згодом вони знову дають про себе знати і проявляються у вигляді неусвідомленої образи і агресивності на все покоління «батьків». Потенційна небезпека конфлікту виражена в «дитячих страхах», які супроводжують людину протягом усього життя. Вони стимулюють розвиток у свідомості тривожності, занепокоєння, настороженості до світу дорослих, страху бути покараними. На початку страхи народжуються на примітивній основі, але потім переходять в побоювання втратити автономію, в протест проти будь-якої влади. У молодості вони проявляються в страху самотності, втрати положення серед

однолітків, занепокоєння з приводу ставлення дорослих до себе, їхні докори в незрілості. Це породжує у молодій людині прагнення звільнитися від надмірної опіки через дрібниці, заявити своє право на свободу самовираження в зачісці, одязі, музичних смаках, манері поведінки.

Е. Еріксон вловлює реальні особливості молодіжної свідомості і поведінки. Він використовує концепцію підсвідомих ваблень З. Фрейда для того, щоб переконати в неминучості агресивності молоді, її природної схильності до протесту.

Конфлікт між поколіннями, на думку Е. Еріксона, неминучий, але за допомогою різних соціально-психологічних методів можна його пом'якшити, зменшити напруженість. До таких методів він відносить поблажливість до несподіваних захоплень молоді, зверхню любов батьків, свободу і самоконтроль.

Близьку до Фрейду точку зору висловлює американський соціолог Л. Фойер. У книзі «Конфлікт поколінь» він писав: «Історія всіх досі існуючих суспільств є історією боротьби між поколіннями. Ця боротьба триває безперервно, то приховано, то явно; вона ніколи не закінчувалася явним тріумфом молодих, бо на той час, коли вони перемагали, вони вже ставали людьми середнього віку». На думку Л. Фойер, конфлікт поколінь має загальний характер, бо ґрунтується на початкових рисах людської природи. Він абсолютизує роль молоді, вважаючи її носієм прогресивних змін. У роботах таких соціологів, як М. Вебер, В. Дільтей, К. Мангейм, Х. Ортега-і-Гассет, С. Айзенштадт, відносини між поколіннями також використовуються для аналізу динаміки історичного розвитку. Зміна поколінь створює «пульсацію» в історії суспільства, яка проявляється в зміні цінностей, стилі мислення, видах діяльності.

Американський соціолог С. Айзенштадт в книзі «Від покоління до покоління» пише, що новаторство виходить від молодого покоління, яке втілює в собі «виклик» історії, розвиває нові форми свідомості і поведінки, що відрізняється від загальноприйнятих стандартів настільки звичних для старших.

Культурологічний варіант теорії конфліктів поколінь представлений в книзі відомого американського антрополога і етнографа Маргарет Мід «Культура і цілеспрямованість. Дослідження розбіжностей поколінь». Намагаючись виявити джерела розбіжностей між поколіннями, вона досліджує динаміку розвитку культури, зміни в ціннісних орієнтаціях, силі мислення і способі життя. Носіями культури виступають три покоління: найстаріших (предків), батьків і дітей.

Для перших характерна стійкість, незмінність і непорушність способу життя, прагнення до збереження положення і привілеїв. Вони виступають проти будь-яких нововведень, вимагаючи чіткого дотримання традицій. Другі - зі свого досвіду відрізняються великим динамізмом, але вони в значній мірі сформувалися в колишніх умовах, тому мало зацікавлені у змінах.

Треті - втілюють гострі конфлікти, вони не задоволені минулим, прагнуть зробити «прорив у майбутнє». Це породжує конфлікт поколінь, протест, відчуження між батьками і дітьми. Громадське призначення молоді, вважає М. Мід, полягає в «соціальному бульдозуванні», розчищенні ґрунту, на якому можна буде будувати майбутнє. Незважаючи на різкі форми, авангардизм і екстремізм, ця діяльність повинна принести користь.

Соціально-психологічний аналіз відносин між поколіннями зробив американський соціолог К. Кеністон. Він стверджує, що причиною конфлікту є «історична невідповідність» старшого покоління новим потребам. Темп змін у суспільстві призводить до того, що умови і спосіб життя, вірування та ідеали, норми і цінності, смаки і захоплення зазнають істотні зміни за ті 20-30 років, які розділяють покоління. Це вже становить потенційну основу конфлікту. Крім того, з віком зменшується здатність до сприйняття та засвоєння нового, виникає психологічна протидія будь-якій модернізації, прагнення ідеалізувати свій життєвий досвід. У зрілому і похилому віці людина як би повертається до звичок, позицій і переконань, вихованих в ньому в молоді роки. А це і породжує «історичну невідповідність». Чим швидше темп змін, тим глибші ці відмінності. Якщо в минулому розбіжності між поколіннями стосувалися несуттєвих проблем - вибору друзів, виконання домашньої роботи, витраті грошей, часу повернення додому, то тепер вони зачіпають не тільки смаки і манеру поведінки, але і мету життя, політичні переконання, моральні норми, ставлення до суспільства в цілому. Обидва покоління виявляються в різних історичних ситуаціях і діалог між ними вкрай ускладнений. У наведених концепціях конфлікту поколінь абсолютизуються вікові особливості молоді, і відбувається підміна соціально-історичного аналізу соціально-психологічним натуралізмом.

Прагнення обґрунтувати неможливість взаємодії поколінь призводить до порушення історичної спадкоємності у розвитку культури.